

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד שעור מורה מוריני הרב יהודה גנס שליט"א שבת בהר בחקתי תשע"ז:

הערות בדיני ועניני איסור אונאת דברים

- א. נאמר בפרשה "אל תונו איש את אחיו" - ועוד נאמר "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-לוקיך", ואמרו חז"ל¹ שהאזהרה הראשונה היא לאונאת ממון, והשניה לאונאת דברים².
- ב. ויש לעיין מה הטעם ששינתה התורה את הלשון שלגבי אונאת ממון נאמר "איש את אחיו" ולענין אונאת דברים נאמר "איש את עמיתו".
- ג. ויתכן שביאור הדבר הוא על פי מה שדרשו חז"ל לענין אונאת דברים "אמר רב חנניה בריה דרב אידי מאי דכתיב ולא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצוות אל תונהו", דהיינו שהעובר עבירות במזיד ולא נזהר מעבירה שכל ישראל יודעים שהיא עבירה מותר ומצוה לספר בגנותו ולפרסם חטאיו ולשפוך בוז עליו וכו'. והנה היתר זה נאמר לגבי אונאת דברים, אולם לענין אונאת ממון אין היתר חלילה לרמות ולגנוב את הרשע, ויתכן א"כ שלכן לגבי אונאת ממון לא הוזכר הלשון עמיתו, ורק לגבי אונאת דברים הוזכר הלשון עמיתו, ללמד שמי שאינו בתורה ובמצוות הותר לאונאת דברים כדי לגנות הרשע ועושי הרשע בעיני הבריות.
- ד. ואמנם היתר זה צריך זהירות יתירה, דבכלות יכול האדם לעבור איסורים חמורים על ידי שיתיר לעצמו לעשות כן, וכמו שביאר בחפץ חיים³ שיש הרבה תנאים להיתר זה. [ובקצרה, שצריך שיראה בעצמו את המעשים הרעים שעשה או שיתבררו הדברים בעדות בב"ד, ולא שיסמוך על שמועות, שיתברר לו שאכן זה רשע ואין לההוא שום הוראת היתר, שלא יגדיל העולות יותר ממה שהם, ושיכוון לתועלת וכו'].
- ה. ונראה מדברי החפץ חיים שאין הכוונה בהיתר זה, שעל רשע לא נאמר איסור זה, אלא שהותר האיסור כדי לגנות הרשע ועושי רשע, אולם כל שאינו בכלל זה [כגון שלא כיוון לשם כך, או שמגנהו על ענין אחר] נאמר איסור זה גם על רשע⁴.
- ו. והנה המבייש חבירו עובר גם באיסור "ולא תשא עליו חטא" שביארו חז"ל שיש בכלל כוונת הפסוק שגם כשמוכיח חבירו לא יביישנו בדברים, אולם איסור אונאת דברים כולל יותר, שבאיסור לא לישא עליו חטא נכלל רק ענין ביוש, משא"כ באיסור אונאת דברים נכלל כל צער בדברים, וכגון שאם אינו מוכר חיטים לא ישאלנו אם יש לו חיטים למכור, משום שמצערנו בשאלה זו וכדו'⁵.
- ז. והנה הבדל נוסף מצינו בלשון הפסוק בין אונאת דברים לאונאת ממון, שבאונאת ממון לא הוזכר לירוא מה', ובאונאת דברים הוזכר "ויראת מא-לוקיך", וכמו שאמרו בגמ'⁶ "אמר רבי יוחנן משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת... וזה לא נאמר בו ויראת...".
- ח. וביאור הדברים הוא כעין מה שאמרו חז"ל⁷: "מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן... זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאילו אינה רואה...", דהיינו שהגנב מפחד מבני אדם ולא בורא העולם, והגזלן אינו מפחד מאף

¹ ב"מ נ"ח:

² ויל"ע איך הלשון 'אונאה' מתפרש גם על רמאות בממון וגם על גרימת צער בדברים. ורבינו הרש"ר הירש ביאר שלשון אונאה הוא ניצול חולשת השני, ולכן שייך לשון זה גם על ניצול אי ידיעתו במסחר, וגם על ניצול חולשתו כדי לצערו.

³ חלק א', ד' ז'.

⁴ א"כ יצא לגמרי מכלל ישראל כגון עובד ע"ז או מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס. [כשאינו תינק שנשבה].

⁵ וכמש"כ הח"ח בפתיחה בבאר מים חיים לאוין י"ד.

⁶ ב"מ נ"ח:

⁷ ב"ק ע"ט:

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

אחד, וכעין זה לענין אונאה, המאנה בממון אינו פחד לא מהמתאנה שיכול לגלות האונאה ואל מהבורא, משא"כ המאנה בדברים שיכול לרמות ולומר חשבתי שאתה מוכר תבואה וכו' ירא מבני אדם ולא מן הבורא.

ט. עוד אמרו שם חז"ל שגדול איסור אונאת דברים מאונאת ממון ש"זה בגופו וזה בממונו... זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון". דהיינו שצער הגוף קשה לאדם מהפסד הממון, וגם אין בכח המאנה לתקן את האיסור כמו שבאפשרותו בגזילת ממון, ועל כן חומר העבירה גדול יותר.

י. והנה כל הנ"ל הוא כשלא הלבין פניו ברבים, אולם אם הלבין פניו ברבים חמור העוון עד מאוד, וכמו שאמרו חז"ל⁸ ש"המלביץ פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא".

יא. עוד אמרו חז"ל שם "מוטב לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים", ונחלקו הראשונים בביאור הדברים שיש שנקטו⁹ שהדברים כפשוטם והלבנת פנים דינה כרציחה שחובה למסור הנפש ולא לעשות כן, ויש שפירשו¹⁰ שאין חובה גמורה בדבר, וצ"ע מה הכרעת ההלכה בזה¹¹.

יב. ואמנם כבר עמדו הראשונים על כך שמצינו בגמ' "הנעלבים ואינם עולבים... עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו", ומשמע שמידת חסידות שנו כאן, ומעיקר הדין מותר לנעלב להעליב בחזרה את מעליבו, ויל"ע מה טעם ההיתר דסוף סוף עובר על נקמה ואונאת דברים וכו'.

יג. אולם כבר כתב החינוך¹² דבשעת מעשה שאין יכול האדם לעמוד על עצמו ולא לענות לא אסרה התורה לענות ולהעליב את מעליבו, ואמנם מי שזכה למידות קדושות ונמנע מכך אשרי חלקו ועליו נאמר שיזכה לעתיד שפניו יאירו כאור השמש בגבורתה.

יד. ודרך נוספת מצינו לכאור' בזה בסמ"ג¹³ שכתב שאיסור נקימה נאמר רק בעניני ממון, אולם בצער הגוף לא נאסר לנקום במצעהו, ולשיטתו לכאור' גם אין כאן משום איסור הונאת דברים, וצ"ע.

טו. אולם להלכה כבר כתב הח"ח¹⁴ שמכלל ספק דאו' לא נפיק ולא הותר מעיקר הדין לנקום ולנטור בצער הגוף רק בשעת מעשה.

טז. והנה בספר החינוך¹⁵ כתב וז"ל: ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, ואפי' בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי, זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפי' בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם".

יז. ובמנחת חינוך תמה על הלשון ראוי להזהר, דהלא פשוט דגם על קטנים מוזהר כגדולים.

יח. וראיתי שיש שדנו¹⁶ שאולי קטן אינו בכל עמיתו – אתך בתורה ובמצוות, ולכן אולי מעיקר הדין אין איסור בדבר, אולם לכאור' הדברים תמוהים דקטן שכשיגדל יתחייב בתורה ובמצוות פשוט שבכלל עמיתו הוא, אלא נראה שכוונת החינוך שהלא הותר לאדם לחנך את בניו או תלמידיו, ואין ביכלתו לדעת את השיעור בצמצום כמה נצרך להוכיחם כדי לחנכם, ועל כן לא אסרה התורה לצמצם בזה במקום שאולי יש בזה תועלת חינוכית, אלא שראוי לאדם להיזהר בזה ביותר.

⁸ ב"מ נ"ט.

⁹ כ"כ רבינו יונה בשע"ת שער ג' מאמר קל"ט והתו' בסוטה י:

¹⁰ כ"כ במאירי בסוטה.

¹¹ ולכאור' מסתימת הרמב"ם והפוסקים נראה כמאירי.

¹²¹² מצוה של"ח.

¹³ ל"ת י"ב. [ונעין זה כתב בשע"ת ח"ג מאמר ל"ח, אלא דשם הזכיר רק לשים הדברים על לבו, ולא הזכיר היתר

לנקום.

¹⁴ פתיחה לאוין במ"ח ס"ק ט"ז.

¹⁵ שם.

¹⁶ עיין בהערות שם בהו' מכן ירושלים.